

## ДВОРЯНСЬКІ САДИБИ ЧЕРНІГІВЩИНИ ЯК ОБ'ЄКТИ КРАЄЗНАВЧО-ТУРИСТИЧНОЇ РОБОТИ

У статті висвітлюються питання історії відомих дворянських родин Чернігівщини, спорудження та облаштування ними власних садиб, які сьогодні можуть використовуватися як об'єкти для екскурсійної та краєзнавчо-туристичної роботи.

**Ключові слова:** дворянство Чернігівщини, дворянські садиби, екскурсійна діяльність, краєзнавчо-туристична робота.

Протягом XVIII–XIX ст. відомі чернігівські дворянські родини споруджували й облаштовували власні садиби, створювали садово-паркові ансамблі. Частина з них дійшла до нашого часу, стала надбанням не тільки національного, а й європейського паркобудівного мистецтва та архітектури. Тому дворянські садиби є важливими об'єктами для розвитку екскурсійної та краєзнавчо-туристичної роботи як на території Чернігівщини, так й України в цілому.

Історіографія даного питання представлена численними науковими розвідками. Науковці ак-

тивно досліджували історію дворянських родин, їхню меценатську та благодійницьку діяльність. Проте обмежена кількість робіт висвітлює питання використання дворянських садиб та садово-паркових ансамблів для розвитку туристичної галузі на Чернігівщині. Ця територія з великими історичними традиціями є привабливим об'єктом для залучення туристичних інвестицій. Тому метою даної статті є висвітлення питання використання дворянських садиб цього краю як потенційних об'єктів краєзнавчо-туристичної та екскурсійної роботи.



Седнів. Садиба Лизогубів (XVII-XIX ст.) Фото Сергія Клименка.

Режим доступу: [http://serg-klymenko.narod.ru/Other\\_World/Ukraine.Pivnich\\_3.htm](http://serg-klymenko.narod.ru/Other_World/Ukraine.Pivnich_3.htm)

Провідне місце серед таких потенційних об'єктів екскурсійної та туристичної роботи посідає садиба родини Лизогубів в містечку Седневі. Історію цього населеного пункту, його старожитностей важко уявити без козацького роду Лизогубів, який походив від козака з с. Глем'язове, що біля Золотоноші на Черкащині, Кіндрата Лизогуба, який мав двох синів, що дослужилися до полковників. З іменем чернігівського полковника Якова Лизогуба, як і його патрона – гетьмана Івана Мазепи – пов'язані не лише військові та державницькі справи, а й мирні – будівничі. Не випадково будинок полкової канцелярії в Чернігові на Валю, котрий і досі вражає нас своєю архітектурою, що споруджений цим чернігівським полковником, називають також і будинком Мазепи [1].

Не менш відомі і його кам'яниця у Седневі, зведена в останнє десятиліття XVII ст., та зведена ним тоді ж Воскресенська церква – одна із найдавніших мурованих пам'яток доби українського бароко. Її інколи називають ще й Благовіщенською, бо, крім головного вівтаря, вона мала також вівтар Благовіщення. В цьому храмі багато десятиліть зберігалася Євангеліє з написом, датованим 1692 р.: «Це Євангеліє куплене й оправою оздоблене коштом власним і накладом їхньої царської пресвітлої величності війська Запорозького чернігівського полковника його милості полка Якова Лизогуба». Коштовний подарунок полковника Седневу нині можна побачити у Чернігівському історичному музеї [2].

Добру пам'ять по собі залишив і онук Якова Кіндратовича – генеральний обозний Війська Запорозького Яків Юхимович Лизогуб (1675–1749 рр.), котрий під час походу російських військ і українських козаків на Кримське ханство був наказним гетьманом козацького війська. Він вважається автором т.зв. Лизогубівського літопису, складеного 1742 р., в якому вміщені великі оповідання з історії України, родинні записи Лизогубів та власні спостереження. Зображуючи козацьку старшину вірними слугами царського уряду, літописець водночас відстоює ідею автономії України. Лизогуби були тісно пов'язані сімейними узами з багатьма відомими українськими родинами. Скажімо, дружиною Юхима Яковича була донька гетьмана Петра Дорошенка, а дружиною Якова Юхимовича – донька переяславського полковника Мировича, котрий доводився свояком гетьману Івану Мазепі.

Лизогубиха Тетяна Семенівна належала до родини Гоголів-Яновських, була бабусею письменника Миколи Гоголя. Ще одна представниця роду Лизогубів – Марфа – вийшла заміж за російського генерал-майора Олександра Рігельмана – згодом українського історика. Нащадком цієї сім'ї був Іван, котрий мав шість синів та доньку. Серед них – Ілля та Андрій, доля яких найтісніше пов'язана з Седневом. Старший – Ілля Іванович – за сімейною традицією став військовим, брав участь у Вітчизняній війні 1812 р., належав до масонської ложі «З'єднання слов'ян», у чині полковника 1821 р. вийшов у відставку, трохи жив за кордоном, а потім оселився в родинному гнізді Лизогубів – у Седневі. Андрій Іванович у молоді роки перебував на державній службі в Одесі, але, як писав Олександр Кониський: «...страх, як не шанував він оцієї служби в канцеляріях, просто гидував нею. Йому нудно було жити з темним натовпом, його тягло на село, до господарства»[3].

Оселившись у Седневі, брати перетворили родинну садибу в мальовничий архітектурний ансамбль. Було впорядковано парк, де, зокрема, зусиллями Іллі Івановича влаштовано фонтани, один з яких, названий «Гетьманом» бив струменем вище відомого петергофського «Самсона»; до старої козацької кам'яниці добудовано башту псевдоготичної форми, споруджено на схилі над Сновом альтанку [4].

У першій половині XIX ст. на місці старого дерев'яного житлового помешкання був збудований новий цегляний одноповерховий будинок, який зберігся до наших днів. Головні архітектурні пам'ятки Седнева розташовані на території тепер уже колишньої Лизогубівської садиби. Передовсім, це найдавніша мурована Воскресенська церква. Храм є однією з перлин української архітектури поряд з такими її шедеврами як Миколаївський собор у Ніжині, Георгіївський собор Видубицького монастиря у Києві, Катерининська церква у Чернігові. Особливістю церкви Воскресіння Христового є те, що її центральний об'єм, завершений величною бароковою банею, майже утричі вищий, ніж бічні, що нагадує українські зрубні церкви. Храм не раз перебудовувався. Замість грушоподібної бані, властивої українським храмам, було зроблено півсферичну, поряд збудовано наметову дзвіницю. Нещасливою виявилася доля церкви у минулому столітті – її не раз закривали, використовували як клуб, зерно сховище і виставкову залу. Лише у 70–80-х рр.



Седнів. Садиба Лизогубів. Вид з боку річки Снов. Фото Сергія Клименка.  
Режим доступу: [http://serg-klymenko.narod.ru/Other\\_World/Ukraine.Pivnich\\_3.htm](http://serg-klymenko.narod.ru/Other_World/Ukraine.Pivnich_3.htm)



Успенська церква у с. Вишеньки Коропського району Чернігівської обл.  
Фото Сергія Тарасова.



Палац П. Румянцева-Задунайського у с. Вишеньки Коропського району Чернігівської обл.  
Фото Андрія Маркіна.



Будинок М.Костомарова у с. Дідівці Прилуцького району Чернігівської обл.  
Режим доступу: [http://ridna.ua/2012/05/do-200-richchya-m-kostomarova-bude-stvoreno-istoryko-krajeznavchuj-kompleks-foto/img\\_2077/](http://ridna.ua/2012/05/do-200-richchya-m-kostomarova-bude-stvoreno-istoryko-krajeznavchuj-kompleks-foto/img_2077/)

XX ст. її реставрували, повернувши бані барокову форму, відновили деякі давні розписи. Із початку 1990-х рр. тут відновилося богослужіння [5].

Найвідоміша споруда в садибі Лизогубів – кам'яниця, зведена у 1690 р., яка нині є найдавнішим мурованим житловим будинком Наддніпрянщини. За плануванням це традиційна українська хата на дві половини: до розміщених посередині сіней з обох боків примикають житлові приміщення. Схоже планування має будинок Лизогубів у Чернігові, споруджений кількома роками пізніше; такими ж на той час були й монастирські келії, хати заможних козаків та селян. У седнівській кам'яниці вражають високі склепіння житлових кімнат, які мають ніби два поверхи – перший і напівпідвальний. Вони майже ідентичні в плані і відрізняються тим, що у напівпідвалі під ганком є ще тайник – маленька кімнатка з двома глибокими нішами [6].

У 40-і рр. XIX ст., коли в моду ввійшла романтична архітектура, над мурованим ганком брати Лизогуби надбудували декоративну, начебто оборонну вежу з зубцями та стрілчастими вікнами-бійницями. Надбудова, що не є характерною для українського житлового будинку, вже давно стала окрасою кам'яниці – такою і намалював її 1847 р. Т. Шевченко. У наші часи кам'яницю спочатку реставрували (наприкінці 60-х рр. XX ст.), потім у ній деякий час був пивний бар. Після його закриття будинок залишився без господаря, з розбитими шибками, поломаними дверима, зірваною підлогою. Лише у жовтні 2001 р. відбулися урочистості з нагоди завершення капітальної реставрації кам'яниці, яку здійснило підприємство «Чернігівобленерго». Кам'яниця Лизогубів разом із Воскресенською церквою утворює неவிбагливий ансамбль, але з цікавою та пізнавальною історією [7].

З-поміж класичних садиб кінця XVIII і початку XIX ст., т.зв. катерининсько-олександрівського періоду, слід виділити Стольне – маєток колишнього князя О. А. Безбородька, потім графів Кушельових-Безбородьків і графів Мусіних-Пушкіних. Панський дім у с. Стольному збудовано князем Олександром Андрійовичем Безбородьком для своєї матері Євдокії Яківни, уродженої Забіли. Її чоловік, Андрій Якович Безбородько, був генеральним писарем. За сумлінну службу він отримав у подарунок с. Стольне (27 листопада 1736 р.), де й оселився, коли вийшов у відставку. Тут він жив до глибокої старо-

сті, займаючись господарством, потім мешкала його дружина, котра пережила чоловіка на 23 роки; разом обоє й поховані у місцевій Андріївській церкві. Стольне перейшло у спадок до другого сина графа – Іллі Андрійовича, одруженого з Анною Андріївною, уродженою Ширяєвою. Син Іллі Андрійовича помер замолоду, а тому величезні маєтки Безбородька перейшли до його дочок – графині Кушельової і княгині Лобанової-Ростовської. Зокрема, Стольне перейшло до старшої дочки Любові Іллівни, що була у шлюбі за адміралом графом Григорієм Григоровичем Кушельовим, президентом адміралтейств-колегії, а після її смерті – до старшого сина Кушельових, графа Олександра Григоровича [8].

Стольне розташовується неподалік від станції Мена, яка у XIX ст. входила до складу Лівобаво-Роменської залізниці, майже на березі р. Десни. Маєток зберігся чудово, майже без жодних змін з часу побудови. Уявити його вигляд допоможе картина, написана власником садиби, яка зображує будинок у Стольному. Малюнок зроблено, судячи з вигляду одягу й екіпажів, у 30–40-х рр. XIX ст. Перед будинком розташовується великий круглий двір. Посеред нього – кругла клумба, усаджена квітами. Половину цього кола охоплює фасад будинку. Середню його частину з чотириколонним портиком прикрашено фронтоном. Капітелі тосканські і прості. Ні в тимпані, ні над вікнами, ні в бічних частинах будинку жодних прикрас – лише по п'ять вікон гарних пропорцій прорізають гладь стіни. На рівні другого поверху між капітелями портика поставлено балюстраду балкона, від головного корпусу відходять дві бічні частини, напівкруглі в плані, що з'єднують будинок з флігелями. У сполучних частинах цих айлес («крил», як їх часто називають) вікна напівкруглі; зовсім така ж балюстрада, як між колонами, прикрашає у вигляді аттика ці одноповерхові сполучні прибудови [9].

Флігелі зі службами, вікна тут різні, по краях нагорі навіть округлі. Колони портика мальовничо повиті пліщем. Збереглися навіть стародавні ліхтарі на тумбах біля під'їзду. Східці його, за традицією, з дошок – і це набагато приємніше, ніж чавунні плити часів Миколи Павловича або сучасні, такі непрактичні, не художні й надзвичайно неприємні для ходіння по них, бетонні плити. На майданчику сходів стоять за традицією чотири гармати, які видаються нині



Андріївська церква ( 1782 р.) у с. Стольному Менського району Чернігівської обл.)  
Режим доступу: <http://ukrainaincognita.com/khramy/stolne>

потішними, які однак надають будинку певної поважності й строгості. Портик будинку сильно виступає вперед. Коли з півдня яскраве сонце освітить його колонаду – чітко вирізняються світлими струнками лініями колони. За балюстрадаю-аттиком обох півкіл високо здіймаються, пишно розкинувши своє галуззя, дерева. На тлі зелені ще кращий вигляд мають білі, чіткі масиви будинку. Половину кола подвір'я займає його фасад. Навпроти – в'їзд, решта частин кола засаджено кущами бузку, а саму лінію кола й квітники обрамлено гірляндами декоративної зелені. Дах перекриває квадратні будівельки на чотири схили, але не доходячи прямо до карниза, а з відступом, і поставлений на невеликий аттик. Це є ніби розпізнавальною ознакою архітектури раннього класицизму. Якщо дивитися з балкона будинку, відкривається чудовий вигляд на алею, на зелену галявину і на хатини селян вдалині. Фасад з боку саду ще простіший. Немає з'єднувальних напівкруглих частин і відсутні флігелі. Тут тільки рівна стіна і такий самий портик, як з боку під'їзду, колони його

також повиті зеленню. Перед фасадом величезні крислаті дуби, крізь зелень яких білють стіни надвірних служб – деякі з них дуже цікаві за архітектурою [10].

Садибна церква проєктована з двома дзвіницями, розставленими на великій одна від одної відстані, і з колонадою. Всі лінії будинку вельми вишукані, пропорції напрочуд шляхетні. В оранжереї знаходилися померанцьові дерева, пальми усяких сортів. Оранжерея в Стольному перевершує стильністю, строгістю і витриманістю оранжерею в Графському маєтку на Харківщині графа П. Гендрикова, вона являє приклад однієї з кращих садибних оранжерей [11]. Стольне не належить до тих садиб, в яких художній фасад мало дивує, але за свою шляхетність цей маєток може бути зарахований до кращих архітектурних пам'яток Чернігівщини.

Наступним об'єктом екскурсії чи краєзнавчотуристичного походу може бути палац Петра Румянцева-Задунайського, розташований у с. Вишеньки на північний схід від м. Короп на правому мальовничому березі Десни. Тривалий час село

належало найвищій козацькій старшині – Іванові Самойловичу, Іванові Мазепі та Павлу Полуботкові. Нині Вишеньківський палац, як і весь комплекс, що був побудований у Вишеньках та Черешеньках, збереглися тільки частково. Ці села П. Румянцев-Задунайський придбав у 1767 р., а будівництво тут розпочалося 1782 р. Раніше автором проекту називали російського архітектора Василя Івановича Баженова або француза на російській службі Ніколи Леграна, відомих майстрів класицизму, які навчалися в Парижі. Але знайдені документи вказують на те, що ним був учень Василя Баженова Максим Мосципанов. Будівництвом ансамблю керував архітектор Дмитро Котляревський, який навчався у М. Мосципанова [12].

Палац, що до наших днів повністю не зберегся, розташований у західній частині села на високому березі Десни і звернений головним фасадом до в'їзду в нього. За даними 1801 р. у палаці на першому поверсі налічувалося 32 кімнати, на другому – 28. Біля головного входу стояло шість мідних турецьких гармат – трофеї Кагула. Того року їх знову відправили на поле битви. Палац за поземним планом нагадує російську літеру Е, ймовірно, натяк на ім'я імператриці Катерини II (рос. Екатерина). Віртуозними і складними були як план будівлі, так і її форми, які відносять до романтичної в стилістиці класицизму з повною відмовою від колон, портиків, фронтонів і використанням фантазійних, псевдоготичних та східних форм. Заокруглені одноповерхові галереї обмежують парадний двір (курдонер), де височать дві великі круглі вежі головного корпусу [13].

Екзотичний план і зовнішні форми палацу роблять його унікальним явищем в садибній архітектурі кінця XVIII ст. Первісний вигляд садиби зафіксувала акварель художника Олександра Кунавіна. Будівлі з цегли, потиньковані, вікна – прямокутні, круглі, стрілчасті і ромбовидні. Фасади прикрашені нішами, надзвичайно вигадливими за окресленням і глибиною. Пізні перепланування незначні і близькі до первісних. Палац і сьогодні справляє романтичне враження. Башти, зубці, декоративні мінарети, стрілчасті ніші розіграють фантазії. Цікавий і внутрішній інтер'єр палацу. Середину головного корпусу займає велика (т.зв. лицарська) зала. Вона добре збереглася. Її стіни вкриває вишуканий ліпний орнамент. Справа і зліва зали розміщені дві круглі кімнати-гостинні, які розташовані в баштах.

До них примикають крила палацу, в яких ліворуч розмішувались службові приміщення, а праворуч продовжувалася анфілада кімнат. Тут привертає увагу зала оригінальної форми з чудовим видом із вікон на Десну. Екзотичні форми господарської садиби контрастують з типовими рисами садибної церкви у стилістиці класицизму, яку збудував П. Румянцев-Задунайський у 1787 р. Лише провінційне втілення знижує урочистий, святковий характер її архітектурного вбрання [14].

У XIX ст. палац, як і Вишеньки з Черешеньками, належав князям Долгоруким. Після Великої Вітчизняної війни в ньому розміщувався будинок для престарілих, потім – будинок відпочинку «Дорожник». У 90-х рр. минулого століття пансіонат стали називати «Північним Артеком» (планувалось, що таке станеться в майбутньому). У листопаді 1999 р. пансіонат перейшов у приватну власність юридичної особи УМАКО (Українське молодіжне аерокосмічне об'єднання) «Сузір'я». Зокрема, на початку 2000-х рр. тут приймали дітей. Палац може стати окрасою туристичного маршруту Козелець–Чернігів–Вишеньки–Новгород-Сіверський. На сьогоднішній день споруда перебуває в аварійному стані. Вже чотири роки не опалюється. Потребують ремонту стіни і дах. Уже кілька десятиліть пам'ятка архітектури руйнується. Тож напевно не скоро цей палац поверне свою велич, як за часів його перших власників [15].

Садибу одного з найвідоміших істориків, громадських діячів другої половини XIX ст. Миколи Костомарова у с. Дідівці так само можна внести в краєзнавчі маршрути Чернігівщини. Село знаходиться по шляху з Прилук на Срібне і Ромни. Тут зору відкривається чудовий куточок Прилуччини, її історії. Увагу обов'язково привертає садиба, в якій відчувається величність і дух старовини. В глибині просторого двору, під віковичним каштаном, біліє стінами невеличкий, але дуже ошатний панський будиночок. Він ніби виринув з минулого століття на цьому історичному острівці, з острахом поглядаючи на нові котеджі, які оточують, тіснять його, підходять все ближче й ближче. Будинок дерев'яний, рублений, із залізним дахом, на високому цегляному підмурку, з чотирьохколонним класичним портиком над широким ганком. Ліворуч – старий, мабуть, ще старіший, ніж сам головний будинок – дерев'яний флігель з

підвальними приміщеннями на весь будинок, праворуч – ще один флігель, чи скоріше проста селянська рублена хата, перероблена з старої комори. У дворі зберігся з тих часів колодязь, в якому й нині найсмачніша на все село вода. А зовсім поряд стояла маленька дерев'яна церква Св. Параскеви, найстаріший свідок радісних і сумних подій в житті дідівчан. Перебуваючи у цьому селі, не можна не побути в панському будинку. Цей прекрасний куточок Дідівців давав насагу для творчої праці М. Костомарову, був місцем його відпочинку [16].

Раніше ця садиба належала прилуцьким Киселям, родовід яких досліджував Олександр Лазаревський у праці «Описание старой Малороссии. Прилуцкий полк» (1902 р.) [17]. М. Костомаров майже 10 років з весни до осені жив на Україні. У Дідівцях, в садибі Киселів, він часто зупинявся, зокрема тут учений перебував тривалий час у 1878 р. Понад чотири роки М. Костомаров працював у московських архівах над документами часів гетьманства І. Мазепи.

І саме в Дідівцях у 1881 р. була закінчена велика наукова праця на цю тему й побачила світ у наступному році (перевидана у 1992 р.) [18].

У буденному житті Микола Іванович був багато в чому безпорадною і трохи дивакуватою людиною. Завдяки подорожам у попередні роки по Чернігівщині й Київщині ним були написані художні твори «Чернігівка» та «40 літ», які вийшли друком у 1881 році. За порадою лікарів весну й літо 1883 р. М. Костомаров провів на Прилуччині, де його в цей час відвідував гарний його товариш – письменник Данило Мордовець. Цього ж літа у Дідівцях М. Костомаровим була написана його остання драма «Елліні Тавриди». Писалася вона таким чином, що ні рідні, ні гості навіть не здогадувалися, що історик працює над новим твором, чого раніше він не робив. Кабінет М. Костомарова знаходився осторонь, і коли хто зненацька заходив до нього, він ховав написане у стіл. І лише після приїзду до Петербурга, у перший же день прочитав свою драму. Вона багатьом сподобалась, і в 1884 р. «Елліні Тавриди»



Воскресенська церква (1782 р.) у с. Стольному Менського району Чернігівської обл.)

Режим доступу: <http://ukrainaincognita.com/khramy/stolne>



побачили світ. Влітку М. Костомаров подорожував з В. Горленком до Лубен [19]. У Дідівцях учений закінчив працювати над монографією про імператрицю Анну Іоанівну (вийшла друком у 1885 р.). Взимку 1884 р. стан здоров'я М. Костомарова значно погіршився, особливо після нещасного випадку, коли був збитий кінями на вулиці в Петербурзі і ледь не помер. Весна і літо проведені у Дідівцях не принесли відчутного по-

ліпшення. Мучив кашель і відчувалося загальне знесилення. Вченому було важко подорожувати, але він, ніби прощаючись з Україною, здійснює поїздки до Г. Галагана у Сокиринці, подорожує з В. Горленком до Переяслава [20].

Таким чином, чернігівська земля багата на старовинні садиби, паркові ансамблі, видатні імена, які можуть успішно використовуватися в краєзнавчо-туристичній діяльності.

### Джерела та література

1. Адруг А. К. Будинок полкової канцелярії в Чернігові. – Чернігів, 2007. – 30 с.
2. Логвин Г.Н. Дом Якова Лизогуба в Чернігові – К., 1959. – С. 14.
3. Самохіна Н. Родина Лизогубів та її внесок у розвиток культури // Скарбниця української культури: 36. наук. праць. – Чернігів, 2006. – Вип. 7. – С. 42–59.
4. Сапон В. М. Призабуті стежки сіверянської Клію. – Чернігів, 2003. – С. 37–38.
5. Сапон В. М. Седнів. Історико-краєзнавчі етюди. – Ніжин, 2004. – С. 40–43.
6. Крушинська О. Життя як диво // Міжнародний туризм. – 2005. – № 6. – С. 23.
7. Сапон В. М. Седнів. Історико-краєзнавчі етюди. – С. 47.
8. Демченко Т. П. Нариси з історії Чернігівщини від найдавніших часів до наших днів: Вип. 2: Культура рідного краю в ХІХ – на початку ХХ ст. – Чернігів, 1997 – С. 39.
9. Клименко Ю. О., Клименко А. В. Старовинні парки Чернігівщини. – К., 2001. – С. 21.
10. Там само. – С. 22–23.
11. Косаревский И. А. Искусство паркового пейзажа. – М., 1977. – С. 12.
12. Караванська М. Ю., Мордвінцев В. М. П. О. Румянцев (таємниці сім'ї Румянцева, військова кар'єра). – К., 1998 – С. 37.
13. Клименко Ю. О., Клименко А. В. Старовинні парки Чернігівщини. – К., 2001 – С. 49.
14. Там само. – С. 51–52.
15. Ісаченко Л. «А ще космос та імпровізація» // Урядовий кур'єр. – 2009. – 11 липня.
16. Савон О. А. Дідівці: Садиба творчості і доброти. – Прилуки, 1993 – С. 3–15.
17. Лазаревский А. М. Описание старой Малороссии – Т. III: Прилуцкий полк. – К., 1902. – 426 с.
18. Микола Костомаров: Віхи життя і творчості: Енциклопедичний довідник / В. А. Смолій, Ю. А. Пінчук, О. В. Ясь. – К., 2005. – С. 255.
19. Там само. – С. 124–125.
20. Савон О. А. Дідівці: Садиба творчості і доброти. – С. 22–24; Панченко В. Дідівці та Микола Костомаров // День. – 2005. – 22 жовтня.

*Юрій Русанов*

### ДВОРЯНСКИЕ УСАДЬБЫ ЧЕРНИГОВЩИНЫ КАК ОБЪЕКТЫ КРАЕВЕДЧЕСКО-ТУРИСТИЧЕСКОЙ РАБОТЫ

*В статье рассматриваются вопросы истории известных дворянских семей Черниговщины, строительства и обустройства ими собственных усадеб, которые сегодня могут использоваться в качестве объектов экскурсионной и краеведческо-туристической работы.*

**Ключевые слова:** *дворянство Черниговщины, дворянские усадьбы, экскурсионная деятельность, краеведческо-туристическая работа.*

*Juriy Rusanov*

### MANORIAL ESTATES OF CHERNIHIVSHCHYNA AS THE TOURISM LOCAL HISTORY OBJECTS

*The article highlights the issue of the history of the famous manorial families of Chernihivshchyna; buildings and the provision of the necessary facilities in their estates. In the nowadays these constructions could be used as the objects of excursion and tourism local history works.*

**Key words:** *manorial families of Chernihivshchyn, manorial estates, excursion activity, tourism local history work.*